

УДК 94(477.54/.62) "18/19"

Ю. В. Соколовська

ДОПОМОГА ХВОРИМ ДІТЯМ ТА ДІТЯМ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Стаття присвячена аналізу історичного досвіду щодо організації допомоги хворим дітям та дітям з обмеженими можливостями на території Харківської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, висвітлено діяльність держави, громадськості та приватних благодійників.

Ключові слова: благодійність, допомога дітям з обмеженими можливостями, опіка дітей, дитячі колонії.

Статья посвящена анализу исторического опыта в организации помощи больным детям и детям с ограниченными возможностями на территории Харьковской губернии во второй половине ХІХ – в начале ХХ столетия, показана деятельность государства, общественности и частных благотворителей.

Ключевые слова: благотворительность, помощь детям с ограниченными возможностями, опека детей, детские колонии.

This article is devoted to the analysis of historical experience of the organization of care for sick children and children with the limited possibilities in the territory of Kharkiv province in the second half of the IX - the beginning of XX centuries, it is underlined the activities of the state, public and private philanthropists.

Key words: Charity, the help to children with the limited possibilities, guardianship of children, children's colonies.

Постановка³⁸проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в Україні спостерігаються негативні тенденції щодо збільшення кількості безпритульних дітей, поширюється явище професійного жебрацтва серед неповнолітніх, росте рівень дитячої злочинності, спостерігається погіршення фізичного та психічного здоров'я дітей тощо. Найбільш незахищеними перед реаліями сьогодення є діти з обмеженими можливостями та хворі діти. Зміна соціально-економічного та політичного становища, реформування з початку 1990-х років системи соціального захисту вимагають вивчення історичного досвіду надання допомоги дітям, у тому числі і регіонального.

Нужденні діти потребують опіки не тільки з боку держави, а й з боку суспільства, громадськості в цілому. Найбільш ефективним засобом вирішення проблеми захисту дитини може бути створення ефективної благодійної

системи опіки дітей. Важливу роль у становленні такої системи відіграє, окрім держави, громадська ініціатива та благодійна діяльність приватних осіб у вигляді організації та функціонування різних видів дитячих установ та закладів.

Аналіз актуальних досліджень. Історія надання допомоги хворим дітям та дітям з обмеженими можливостями на території Харківщини у зазначений період недостатньо досліджена. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття з'являються праці, в яких є інформація про діяльність благодійних установ та закладів для незрячих та глухонімих дітей. Серед них слід зазначити монографії Д. Багалія, Д. Міллера [1], Н. Савицького, П. Євстратова [12] та А.Н. Гусева [4]. У радянську добу питання благодійності не було актуальним, тому досліджень на цю тему в історіографії цього періоду не існує. У сучасній історіографії деякі аспекти зазначеної проблеми досліджено у роботах О.В. Кравченко [10] та О.М. Устименко

[21]. Таким чином, історіографічний огляд проблеми доводить, що в літературі бракує досліджень, у яких було б розглянуто історію допомоги хворим дітям та дітям з обмеженими можливостями на території Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття.

Мета статті визначається актуальністю обраної проблеми й полягає в дослідженні історичного досвіду щодо організації допомоги хворим дітям та дітям з обмеженими можливостями на території Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Опікою над дітьми з обмеженими можливостями в Російській імперії, до складу якої входила у зазначений період і Харківська губернія, займались головним чином, установи, які входили до Відомства імператриці Марії. У губерніях відкривались благодійні заклади, які допомагали глухонімих та сліпим дітям адаптуватись у соціальних реаліях та отримати професійні навички. Так, наприклад, Опікунство імператриці Марії про сліпих, яке було засновано 13 лютого 1881 року мало 29 відділень та 23 училища для сліпих дітей по всій країні, в тому числі і у Харкові [2, с. 439]. 18 травня 1886 року було засновано Харківське відділення Маріїнського опікунства для сліпих, його статут було затверджено 19 лютого 1884 року. Головною метою Харківського відділення було виховання та навчання ремеслам сліпих дітей [4, с. 142]. Для здійснення цієї мети, відділенням 18 травня 1886 року було відкрито школу для сліпих дітей, яку розташували у найманому будинку [12, с. 69].

У 1887 році в училищі навчалось 5 учнів, у 1888 році навчались 17 хлопчиків та 1 дівчинка. Навчальною частиною школи завідував професор К.О. Андрєєв, який був членом Ради Харківського відділення. Утримання кожної дитини в училищі коштувало відділенню 304 крб. на рік [25, с. 263].

Згодом відділення розпочало будівництво власного будинку для відкриття училища для сліпих дітей на 60 місць. Міська управа та Харківський університет безкоштовно надали ділянку землі на Сумській вулиці. Для будівництва необхідно було знайти кошти у сумі 30000 крб. Харківське відділення звернулось до меценатів. Найбільші пожертви було зроблено І.І. Івановим (4000 крб.), П.І. Харитоненко (1000 крб.), Н.О. Лещинським (500 крб.), Н.О. Сухановим (500 крб.) та ін.[27].

Будівництво власного приміщення для училища було розпочате влітку 1892 року [26]. Восени 1893 року училище переїхало у власний будинок і виховувало 50 дітей [4, с. 143].

На початок 1900 року в училищі навчались 36 хлопчиків та 12 дівчат. Діти шкільного віку навчались рукоділлю: плетенню килимів, сіток, сумок, теплих шапок, панчіх та ін., 20 хлопчиків навчались у ремісничому класі. У майстерні займались плетенням кошиків та інших виробів. За 1899 рік виробів з майстерні було продано на 904 крб. Крім цього, 1 вихованця навчали настроювати роялі, 6 – гри на роялі, 8 – гри на скрипці. Навесні деякі діти займались городництвом [3].

У 1908 році Уповноважений Опікунства імператриці Марії про сліпих звернувся до Харківського голови з проханням про надання міської стипендії чи щорічної субсидії у розмірі 300 крб. За умови надання цих коштів Харківське відділення мало б змогу утримувати ще 20 – 30 дітей. На той момент в училищі, яке розраховано було на 60 вихованців, утримували всього 40. Міською думою було прийняте рішення про внесення у кошторис 250 крб. на рахунок за електрику та воду за 1909 рік [5].

Згодом через клопотання Харківської міської Управи на утримання Харківського училища для сліпих, Міністерство Народної освіти стало надавати щорічну допомогу у розмірі 360 крб. [6, с. 90].

15 листопада 1896 року у Харкові було відкрито перший дитячий заклад для глухонімих дітей. Училище для глухонімих дітей розпочало свою діяльність як приватний навчальний заклад священика В. Ветухова. Згодом було відкрито Харківське відділення Опікунства імператриці Марії про глухонімих у Мордвінському провулку, 14, яке взяло на себе піклування про подальшу діяльність цього училища [1, с. 929].

У 1897 році училище переїхало у новий кам'яний двоповерховий будинок вартістю 20000 крб. на вулиці Клочківській біля Пантелеймонівської церкви. Завідував будинком В. Ветухов, він же безкоштовно викладав Закон божий у цьому навчальному закладі [27]. В училищі навчались діти обох статей від 8 до 18 років. Опікунство мало на меті дати цим дітям знання та навички якогось з ремесел. Так, в училищі навчали теслярству, токарному ремеслу, шиттю на машинці, кроєнню одєжі. Вивчали креслення та малювання [23].

У 1903 році Рада Харківського відділення звернулась з клопотанням до Губернських земських зборів про надання одноразової допомоги у сумі 16000 крб. на розширення будівлі училища для майстерень, лікарні, лазні тощо. Земськими зборами було вирішено надати допомогу у розмірі 10000 крб. [8, с. 213].

За 7 років училище випустило 46 дівчат та хлопців. Майже всі вони змогли працевлаштуватись завдяки отриманим знанням [8, с. 213].

На початку ХХ століття Управлінням державного майна була виділена ділянка землі з лісом у 1600 кв. сажень Харківському училищу глухонімих для заснування постійної колонії для глухонімих хлопців-підлітків від 15 до 20 років, де б вони мали змогу навчатись ремеслам. Ділянка була розташована у зручному для цієї справи місті, у селі Кочеток, поблизу станції Чугуїв.

Будівництво необхідних будівель та служб на ділянці обійшлося у 6010 крб., з яких 4000 крб. було пожертвовано Н.Г. Ващенко. Нова будівля була розрахована на 50 учнів. Навчання кожного з учнів коштувало 120 крб. на рік. Н.Г. Ващенко було пожертвовано суму у 7000 крб. [16, с. 311].

На початку ХХ ст. Харківським відділом Опікунства імператриці Марії про глухонімих було відкрито два дитячих заклади для глухонімих: у 1905 році було відкрито ремісничу школу для глухонімих підлітків у селі Кочеток [9], а у 1909 році Харківським відділом було відкрито ще один заклад, так званий хутір-школа у Клигунівці, поблизу станції Чугуїв [17]. Згодом філіали набули певної спеціалізації щодо ремесел, яким у них навчали. Так, в училищі у селі Кочеток вивчали деревообробні ремесла, а в училищі на хуторі Клигунівка – плетенню кошиків та ін. виробів.

Поступово формується теоретична база щодо питань догляду за дітьми з обмеженими розумовими можливостями. У «Віснику народної освіти» було зроблено огляд наукових праць, які були присвячені цій проблемі [15].

На засіданні Харківської міської думи було заслухано доповідь училищної комісії про необхідність відкрити у Харкові класи для розумово відсталих дітей, які складають приблизно три відсотки від загальної кількості учнів. Причинами необхідності відкриття таких класів комісією було названо неможливість поєднувати вчителем у звичайному класі звичайні та спеціальні методи навчання, неможливість приділяти увагу розумово відсталій дитині при наявності такої кількості учнів, яка передбачена у звичайному класі тощо. Комісія запропонувала відкривати спеціальні класи при вже існуючих навчальних закладах у приміщеннях, де не можуть вміститись звичайні класи. Це могло б значно здешевіти відкриття спеціальних класів, тому що сплачувати треба було тільки зарплатню вчителям. При такій організації цієї справи від Харківської міської думи потрібно виділити 5008 крб. 20 коп. Харківською думою було винесено рішення про відкриття таких класів вже з

1915 року на залишкові кошти та внесення їх як статтю витрат у кошторис на 1916 рік [7, с. 117, 119].

На початку ХХ століття Харківська міська управа та благодійні товариства починають організовувати нові дитячі заклади – літні дитячі колонії, які мали тимчасовий характер та ставили за мету надання допомоги хворим дітям.

Харківською міською управою, згідно постанови Міської думи від 7 травня 1901 року, було організовано Харківську міську шкільну колонію на міській дачі, біля села Основа [11, с. 34]. Завідував колонією лікар Петровський. У колонію направляли зі всіх шкіл міста найбільш слабих дівчат за рекомендацією шкільних лікарів. Крім хворобливих дітей, до колонії направляли дітей, які жили у скрутних побутових умовах. Приймали дівчат з 8 до 13 років [22, с. 69,77].

Термін перебування дітей у колонії поділявся на дві зміни. Колонію, зазвичай, відкривали у середньому на два місяці.

У штат працівників колонії входили завідувачка, її помічниця, куховарка та прала. Зазвичай, завідувачка запрошувала для допомоги декількох старших дівчат з рукодільної майстерні при Пушкінському училищі [18, с. 178].

У 1910 році міською управою була відкрита Харківська міська літня шкільна чоловіча колонія імені М. В. Гоголя, яка була розташована у 25 верстах від Харкова у маєтку князя П.Д. Святополк-Мирського, у с. Гіївці, поблизу станції Люботин. Господар безкоштовно запропонував міській управі використовувати його будинок з господарчими будівлями, парком та ставком [19, с. 191–192].

У 1913 році Харківською міською управою було організовано Харківську 3-тю міську літню шкільну колонію, яка розміщувалась на орендованій у Харківського Товариства Грамотності дачі, у селі Кочеток Зміївського повіту. У цю колонію приймали дітей обох статей [20, с. 229].

Крім Харківської міської управи, дитячі колонії відкривали і різні установи та благодійні товариства. Так, відомо про діяльність дитячих літніх колоній Харківського товариства Грамотності [13], дитячих колоній для дітей службовців залізниці [14] тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на початку ХХ століття у Харкові розпочато процес формування системи установ та дитячих закладів для навчання та виховання дітей з обмеженими можливостями. Вагомий внесок у цю справу було зроблено саме приватними благодійниками та напівдержавним Відомством установ імператриці Марії.

Не залишались осторонь і органи міського самоврядування. Харківською міською думою було надано грошову допомогу на організацію та функціонування дитячих закладів для сліпих та глухонімих дітей, власними силами була організована справа навчання розумово відсталих дітей у школах міста та організація літніх колоній для хворих дітей.

На нашу думку, зазначена тема є частиною історії становлення інституту охорони материнства та дитинства на території України.

ЛІТЕРАТУРА

- Багалеї Д.И. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905 г.): В 2 т. / Д.И. Багалеї, Д.П. Миллер – Харьков: Изд-во Харьковского обществ. упр., 1912. – Т. 2. – С. 901–931.
- Благотворительные учреждения для слепых в России // Трудовая помощь. – 1912. – № 9. – С. 438–442.
- В Харьковском училище Ведомства попечительства императрицы Марии о слепых // Вестник благотворительности. – 1901. – № 4. – С. 103.
- Гусев А.Н. Историко-справочный путеводитель: Харьков его прошлое и настоящее в рисунках и описаниях / А.Н. Гусев – Харьков: Типография Адольфа Даре, 1902. – 260 с.
- Доклад по ходатайству уполномоченного Попечительства императрицы Марии Александровны о слепых о принятии городом участия в расходах по содержанию Харьковского училища для слепых в виде ежегодного пособия // Известия Харьковской городской думы. – 1908. – № 10. – С. 97–98.
- Доклад Управы о возбуждении ходатайства перед Министерством Народного Просвещения о назначении пособия на содержание Харьковской школы слепых // Известия харьковской городской думы. – 1915. – № 4–5. – С. 90.
- Доклад Училищной комиссии об открытии с начала 1915–1916 учебного года 3-х вспомогательных классов для отсталых детей // Известия харьковской городской думы. – 1915. – № 9–10. – С. 117–119.
- Из отчета о деятельности Харьковского Отделения Попечительства о глухонемых за 1903 год // Вестник попечительства государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых. – 1903–1904. – № 13. – 1 марта. – С. 211–214.
- Извлечение из отчета Харьковского Отделения Попечительства Государыни императрицы Марии Федоровны о глухонемых за 1914 год // Известия харьковской городской думы. – 1915. – № 4–5. – С. 282.
- Кравченко О.В. Благодійні установи для дітей у Харкові (друга половина XIX – початок XX ст.) / О.В. Кравченко // Збірник наукових праць. Серія : Історія і географія / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2006. – Вип. 21–22. – С. 20–25.
- Краткий обзор деятельности городского общественного управления за 1902 – 1905 г.г. – Харьков: Тип. и литография Н.П. Петрова, 1906. – 230 с.
- Краткий очерк возникновения и деятельности благотворительных учреждений Харьковской губернии, составленный по распоряжению начальника Харьковской губернии Н.П. Савицким и П.А. Евстратовым. – Харьков: Тип. губ. правл., 1896. – 191 с.
- Недригайлов В. Летние школьные колонии Харьковского общества Грамотности в 1901 году / В. Недригайлов // Харьковские губернские ведомости. – 1901. – 16 сентября.
- Об открытии детской колонии (для детей служащих железной дороги) // Харьковские губернские ведомости. – 1908. – 27 мая.
- Образование ненормальных и отсталых детей. Работы // Вестник народного образования. – 1912. – № 3. – С. 164.
- Освящение здания школы для глухонемых подростков в селе Кочетке // Вестник попечительства государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых. – 1903–1904. – № 19. – 1 марта. – С. 310–315.
- Отчет о деятельности Карпового народного детского сада за 1914 год // Известия Харьковской городской думы. – 1915. – № 1. – С. 253–257.
- Отчет о деятельности Харьковской городской летней школьной колонии для девочек за 1913 год (тринадцатый год существования) // Известия Харьковской городской думы. – 1915. – № 1. – С. 175–187.
- Отчет о деятельности Харьковской городской летней школьной мужской колонии им. Н.В. Гоголя за 1913 год (четвертый год существования) // Известия Харьковской городской думы. – 1915. – № 1. – С. 188–202.
- Отчет о деятельности Харьковской 3-й городской летней школьной колонии за 1914 год (первый год существования) // Известия Харьковской городской думы. – 1915. – № 1. – С. 229–247.

21. Устименко О.М. Харківське училище для незрячих дітей (1886 – 1917 рр.) / О.М. Устименко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 906: Серія Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – Вип. 13. – С. 114–119.
22. Харьковская городская школьная колония. Отчет за 1908 год // Известия харьковской городской думы. – 1908. – № 12. – С. 68–77.
23. Харьковские губернские ведомости. –1910. – 9 ноября.
24. Харьковские губернские ведомости. –1914. – 13 февраля.
25. Харьковское отделение Мариинского попечительства для призрения слепых за 1888 г. // Харьковский календарь на 1890 год. – Харьков: Тип. губ. правл., 1889. – С. 262–263.
26. Южный край. – 1893. – 5 мая.
27. Южный край. – 1898. – 29 января.